УДК 336.71:368(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/5-84-5>**Литвин О. В.
Ліщишин С. А.**Навчально-науковий інститут економічних та соціальних відносин
Університету банківської справи**СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено аналізу оцінки фінансово-економічної безпеки страхових компаній у сучасних умовах господарювання. Проаналізовано показники, що характеризують обсяги, концентрацію страхового ринку в період 2014–2019 рр. Досліджено внутрішні і зовнішні загрози діяльності, з якими стикаються страхові компанії в процесі своєї діяльності. Виділено основні причини низької фінансово-економічної безпеки страхових компаній в Україні. Проведено порівняльний аналіз макроекономічних індикаторів розвитку страхового ринку (проникнення страхування, щільність страхування, рівень страхових виплат та ін.) з їх оптимальними значеннями. Запропоновано основні напрями підвищення фінансово-економічної безпеки страхових компаній України з акцентом на важливість ролі централізованого регулятора страхового ринку.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, страхування, страхові компанії, страховий ринок, загрози фінансовій безпеці.

Постановка проблеми. Страховий ринок є важливим джерелом довгострокових інвестицій, які можуть бути спрямовані в економіку країни, тому підвищення рівня фінансової безпеки страхового ринку сприятиме акумулюванню необхідних коштів та розвитку економіки у цілому. Окрім того, фінансова безпека страхового ринку сприяє створенню ефективної системи захисту населення, суб'єктів господарювання та держави.

Фінансова-економічна безпека повинна характеризуватися збалансованістю системи фінансових показників та інструментів, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, що дає змогу страховій організації своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, а також забезпечує ефективний розвиток страхової компанії в поточному та наступних періодах. Однак діяльність вітчизняного страхового ринку постійно супроводжується інституціональними та організаційно-правовими змінами, соціально-економічною нестабільністю та недостатнім рівнем техніко-технологічного забезпечення, що значно дестабілізує їхню фінансову безпеку. До цього ж додається відсутність єдиного комплексного підходу щодо оцінювання та моніторингу фінансово-економічної безпеки страхових компаній у конкретний період діяльності, оскільки існуючі методики носять більш фрагментарний характер, а самі результати досліджень та аналітичні матеріали не є узагальненими та публічними для користувачів страхових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань фінансової безпеки страхового ринку присвячено наукові праці В.М. Андрієнко, О.І. Барановського, А.С. Боженко, Є.І. Бондара, О.О. Гаманкової, М.М. Єрмошенко, О.Й. Жабинця, О.В. Кнейслер, Ю.В. Панкова, С.В. Сокол, В.М. Фурмана, Н.М. Яценко та інших учених, однак сучасний стан потребує регулярного оперативного моніторингу та аналізу страхового ринку в поєднанні із централізацією висвітлення інформації щодо стану фінансової безпеки страхових компаній.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В українській науковій літературі є достатньо комплексних та спеціальних досліджень, присвячених проблематиці економічної та фінансової безпеки страхових компаній. Актуальним залишається питання більш системного та

збалансованого за показниками підходу до визначення й оцінки фінансової безпеки страхового ринку. Оскільки найбільшу роль відіграють централізовані органи контролю та нагляду за страховим ринком, а їхні дії прямо пропорційно впливають на безпеку фінансової діяльності страхової компанії, необхідно наголосити на необхідності впровадження загальноприйнятих централізованих шляхів та методів динамічного та відкритого моніторингу страхового ринку, що значно підвищить рівень довіри населення до даного сектору економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення шляхів підвищення фінансової безпеки для компаній із сектору страхування через дослідження рівня фінансово-економічної безпеки страхових компаній у сучасних умовах та аналіз відповідних базових показників за 2014–2019 рр.

Виклад основного матеріалу. Фінансова безпека у сфері страхування – це такий фінансовий стан, який характеризується здатністю забезпечувати захист фінансових інтересів усіх суб'єктів національної економіки у страховій сфері за умов стабільності системи фінансових показників та забезпечення своєчасних виплат за взятими зобов'язаннями [4, с. 6]. Відповідно, фінансова безпека залежатиме від багатьох об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників (рис. 1).

Внутрішні загрози фінансовій безпеці страхового ринку зазвичай пов'язані з недостатньо виваженою фінансово-економічною політикою страхових компаній, що призводить до неефективності в управлінні фінансами, а отже, до зниження фінансової надійності страховиків та безпеки їхньої діяльності. Також негативний вплив на фінансову безпеку страхового ринку спричиняє низка зовнішніх чинників.

Так, у досліджуваному періоді 2014–2019 рр. найбільшими загрозами фінансової безпеки для страхових компаній стали:

- зменшення ліквідності активів, особливо розміщених у банківських установах (за 2014–2018 рр. НБУ визнало неплатоспроможними понад 50% банків) та на фондовому ринку;
- втрата доступу до нерухомого майна, яке розташоване на тимчасово окупованих територіях України (АР Крим, Донецька та Луганська області);

Рис. 1. Внутрішні та зовнішні загрози фінансовій безпеці страхового ринку України

Джерело: складено авторами на основі [2]

– істотне зростання витрат на забезпечення виконання страхових зобов'язань у зв'язку зі значною девальвацією національної валюти (встановлення політики плаваючого курсу валют із лютого 2015 р.).

Розглядаючи обсяг ринку страхових послуг, необхідно зазначити, що даний сектор економіки в Україні посідає одні з перших місць за рівнем капіталізації серед інших фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом 31.12.2014 становила 282, у тому числі страхові компанії life – 57 компаній, non-life – 325 компаній. Однак упродовж 2014–2018 рр. кількість страхових компаній обох секторів має тенденцію до зменшення (табл. 1).

Зі зміною основного регулятора ринку страхових послуг дана тенденція прослідковується й у 2019–2020 рр., тільки значно швидшими темпами. Так, станом на 31.12.2019 кількість страхових компаній становила 233, у тому числі страхові компанії life – 23, страхові компанії non-life – 210. За перше півріччя 2020 р. 18 страховиків було виключено з реєстру, сім з яких власноруч подали заяви на анулювання ліцензій. Як зазначається у звіті Департаменту нагляду за страховим ринком НБУ, значна частина страховиків виходить із ринку за власною ініціативою. Характерними ознаками страховиків, що виключаються, є

непрозора структура власності, відсутність у портфелі фізичних осіб та порушення основних нормативів [6, с. 3].

Станом на 31.12.2019 активи страхових компаній становили 63,87 млрд грн, що на 3 млрд більше за показник 2014 р. (табл. 2). Однак із початком очищення ринку від страхових компаній, які не здатні виконувати нормативи фінансової стійкості та платоспроможності, введені регулятором у 2019 р., обсяги активів страхових компаній відповідно зменшилися і становили на 30.06.2020 61,89 млрд грн [7].

Аналізуючи обсяги сформованих резервів, можемо стверджувати, що страхові компанії з розширенням ринку нарощують даний показник, про що свідчить позитивна помірною динаміка за останні п'ять років (щорічно в середньому на 3 млрд грн) (табл. 2). Однозначно під час оцінювання фінансово-економічної безпеки страхових компаній даний показник є позитивним.

У структурі балансу прийнятні активи становили 76%, а страхові зобов'язання – 52%. При цьому частка вхідного перестрахування у валових страхових преміях зменшилася з 25% до 9%, а вихідного – із 33% до 20%.

Для оцінювання рівня безпеки страхового ринку України науковці пропонують розраховувати низку показників, серед яких: частка страхових премій у

Таблиця 1

Кількість страхових компаній в Україні в 2014–2020 рр. (станом на 31.12)

Кількість страхових компаній	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Станом на 30.06.2020
Загальна кількість	382	361	310	294	281	233	215
у т. ч. СК non-life	325	312	271	261	251	210	195
у т. ч. СК life	57	49	39	33	30	23	20

Джерело: розраховано авторами за даними [6; 7]

Таблиця 2

**Основні показники діяльності страхового ринку України у 2014–2020 рр.
(станом на 31.12), млрд грн**

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Темпи приросту, %	
							2019/2018	2019/2014
Обсяг сплачених статутних капіталів	9,70	9,91	12,66	12,83	12,64	11,07	-12,42	14,12
Загальні активи страховиків	60,73	70,26	56,08	57,38	63,49	63,87	0,60	5,17
Обсяги сформованих страхових резервів	15,83	18,38	20,94	22,86	26,98	29,56	9,56	86,73

Джерело: розраховано авторами за даними [7]

валовому внутрішньому продукті; розмір страхової премії на одну особу; частка довгострокового страхування у загальній сумі страхових премій; рівень страхових виплат; частка сукупного обсягу статутних капіталів страхових компаній, що належать нерезидентам у загальному їх обсязі; частка премій нерезидентів у валовій премії; частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (окрім страхування життя) та ін.

Проведемо аналіз основних показників стану фінансової безпеки страхового ринку України за 2014–2019 рр. (табл. 3).

У 2019 р. частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 1,5%, що на 0,1 відсоткових пункти більше порівняно з 2018 р. та на 0,2% менша показника 2014 р. Оскільки рекомендоване значення становить 8–12%, можемо стверджувати, що сектор страхування не впливає суттєво на розвиток економіки і не відіграє значної ролі у соціально-економічних відносинах України. Для прикладу, у Німеччині цей показник становить близько 7%, у Польщі – 3,5–4%, у Швейцарії – близько 10%. Саме тому нами вбачається значний потенціал до росту страхового ринку України в загальноекономічній структурі.

Розмір страхової премії на одну особу протягом 2014–2019 рр. коливався в межах 42,9–78,9 дол. США за рекомендованого значення 140 дол. США. Такі різкі зміни пов'язані з недостатньою усвідомленістю населення щодо необхідності послуг страхування, а також нестабільною політичною та економічною ситуацією, що впливала та надалі впливає на фінансову стабільність та платоспроможність страхових компаній України. Відповідно, додаються значні коливання курсу національної грошової одиниці по відношенню до долара США (у 2015 р.), що впливає на платоспроможність населення країни. Розглядаючи європейський ринок, у Польщі розмір страхової премії на одну особу становить близько 370 дол. США, у Німеччині, Бельгії та Франції – близько 2 500–3 000 дол. США, а у Швейцарії – близько 6 000 дол. США, що у 12 разів більше за вітчизняний показник.

Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій у 2019 р. порівняно з 2014 р. збільшилася тільки на 0,8 відсоткових пункти та становив 8,1%, що свідчить про користування переважно ризиковими і, як правило, обов'язковими видами страхування (non-life) та низьку усвідомленість населення стосовно довгострокового (у т. ч. накопичувального) страхування. Це однозначно негативно впливає на соціальний захист громадян країни, а показники, наведені в табл. 2, вказують на низьку фінансову безпеку самого ринку страхування в Україні.

За показником рівня страхових виплат досліджуваній ринок наближався до стану фінансової безпеки лише у 2018 р., у подальших періодах такому показнику до рекомендованого значення не вистачає близько 20%. У розвинутих європейських країнах даний параметр становить 60–80%. Негативним аспектом в Україні є неплатоспроможність багатьох страхових компаній, що, відповідно, знижує довіру населення до ринку страхування. Так зване псевдо-страхування (продаж фіктивного полісу або полісу із завідомо відсутніми подальшими зобов'язаннями щодо відшкодування через неплатоспроможність чи інших причин) значно знижує рівень фінансової безпеки страхового ринку.

За показником частки премій нерезидентів у валовій премії у всіх досліджуваних періодах такий індикатор знаходиться у межах норми та набуває найбільшого значення в 2016 р. (11,3%). Іноземні перестрахові компанії історично вселяють в українців більшу довіру, яка співпадає з реальністю виплат за страховими випадками. Тому для вітчизняного ринку виконання даного нормативу є скоріше мінусом, оскільки перестраховування в Україні не є винятковим видом діяльності, що у поєднанні з іншими показниками значно знижує фінансову безпеку страхового сектору.

У додаток до табл. 3, на нашу думку, необхідно розглянути також концентрацію страхового ринку за страховими преміями (табл. 4). Даний показник указує на реальну необхідну місткість страхового ринку України.

За даними табл. 4 можна побачити, що 50 страхових компаній non-life із понад 195 на ринку

Таблиця 3

Система індикаторів стану безпеки страхового ринку України

Показники стану безпеки страхового ринку	Норматив	Період					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Показник проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	Не менше 8	1,7	1,2	1,7	1,8	1,4	1,5
Показник «щільності страхування» (страхування премії на 1 особу), дол. США	Не менше 140	78,9	44,2	58,3	65,4	42,9	54,3
Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, %	Не менше 30	7,3	5,1	5,9	6,7	8,4	8,1
Рівень валових страхових виплат, %	Не менше 30	18,9	13,2	25,1	24,3	26,1	22,4
Частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам (по відношенню до валових премій), %	Не більше 25	4,7	3,3	11,3	7,8	6,1	6,2

Джерело: розраховано авторами за даними [5; 7]

Таблиця 4

Концентрація страхового ринку за страховими преміями станом на 30.06.2020

Концентрація за страховими преміями	Ринок non-life	Ринок non-life фізичних осіб	Ринок life
ТОП 3	18 %	22 %	57 %
ТОП 5	27 %	32 %	77 %
ТОП 10	43 %	54 %	97 %
ТОП 20	65 %	76 %	100 %
ТОП 50	90 %	95 %	-
ТОП 100	99 %	100 %	-
Всього по ринку	100 %	100 %	100 %

Джерело: складено за [6, с. 7]

збирають 90% усіх премій, при цьому 95% премій надходить від фізичних осіб. Аналогічну ситуацію прослідковуємо і з life-сектором – 97% премій збирають від українців тільки 10 із 20 страхових компаній. Це однозначно свідчить про необхідність перегляду структури ринку страхування новим регулятором, визначення доцільності такої значної кількості страхових компаній на ринку України з урахуванням низьких показників його фінансової безпеки.

Висновки і пропозиції. Страховий ринок України сьогодні характеризується низькою фінансово-економічною безпекою. Свідченням цього є низка показників, зокрема низький відсоток обсягу страхових премій у відношенні до ВВП, висока частка ризикового страхування та, відповідно, низька частка life-страхування, у три рази нижчий показник у цілому користування страховими послугами населенням країни, а також надлишкова концентрація страхових компаній з урахуванням, що найбільше використовується споживачами лише половина life-компаній та чверть компаній сектору non-life. За даними проведеного аналізу можна стверджувати, що зменшення кількості страхових компаній (за 2014–2019 рр. на 149 компаній) сприяло деякому підвищенню рівня фінансової безпеки страхового ринку України (позитивна динаміка показників у табл. 3).

Необхідно зазначити, що ринок страхування в Україні здатний активно розвиватися за умов наявності нормативно-правової бази, розробленої

на основі європейських й міжнародних стандартів та вдосконалення державного страхового нагляду.

Державна політика у страховому секторі, на нашу думку, повинна спрямовуватися на виконання таких завдань: проведення регулярного моніторингу та поточного аналізу ринку страхових послуг із метою забезпечення фінансової безпеки; створення системи ідентифікації ризиків; посилення прозорості та відкритості у діяльності страховиків; забезпечення відповідного захисту споживачів страхових послуг (використовуючи зарубіжний досвід); підвищення платоспроможності та фінансової стійкості страхових компаній, зокрема за рахунок розмежування страхової та перестрахової діяльності.

Також для мінімізації ризиків, які можуть стати наслідком недостатньої стійкості, прозорості та конкурентоспроможності страхового сектору, необхідно відкоригувати організаційно-правову форму та структуру власності страхових компаній.

Подальші дослідження у цьому напрямі повинні бути зорієнтовані насамперед на розроблення єдиних методологічних підходів до розрахунку і забезпечення фінансової стійкості страховиків з урахуванням сучасних тенденцій розвитку вітчизняного ринку страхових послуг та запровадження обов'язкового рейтингування вітчизняних страховиків із боку держави з метою прозорого та загальнодоступного визначення відповідності рівня їхньої фінансової стійкості.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 р. № 60. URL: <http://www.expert-ua.info/document/archivepa/law5xwqoi/index.htm> (дата звернення: 31.10.2020).
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 31.10.2020).
3. Про затвердження Рекомендацій щодо аналізу діяльності страховиків : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17.03.2005 № 3755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3755486-05#Text> (дата звернення: 31.10.2020).
4. Єрмошенко А.М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 2006. 19 с.
5. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2020).
6. Огляд страхового ринку за 1 півріччя 2020 р. НБУ. Департамент нагляду за страховим ринком. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Огляд_страхового_ринку_наглядові_дії_пр_2020-09.pdf?v=4 (дата звернення: 11.11.2020).
7. Річні звіти Нацкомфінпослуг за 2014–2019 рр. URL: <https://nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html> (дата звернення: 29.10.2020).

References:

1. On approval of the Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economy of Ukraine of March 2, 2007 № 60. URL: <http://www.expert-ua.info/document/archivepa/law5xwqoi/index.htm> (accessed 31 October 2020).
2. On approval of Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (accessed 31 October 2020).
3. On approval of the Recommendations on the analysis of insurers' activity: Order of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine dated March 17, 2005 № 3755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3755486-05#Text> (accessed 31 October 2020).

4. Yermoshenko A.M. (2006). *Mekhanizm zabezpechennia finansovoi bezpeky strakhovykh orhanizatsii* [The mechanism of financial security of insurance organizations] (PhD Thesis), Kyiv: Kyiv. nat. trade and economy un-t.
5. State Statistics Service of Ukraine. Statistical information. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 29 October 2020).
6. Review of the insurance market for the 1st half of 2020 by the NBU. Insurance Market Supervision Department. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Огляд_страхового_ринку_наглядові_дії_pr_2020-09.pdf?v=4 (accessed 11 November 2020).
7. Annual reports of Natskomfinposlug 2014–2019. URL: <https://nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposlug.html> (accessed 29 October 2020).

Литвин Е. В.

Лищишин С. А.

Учебно-научный институт экономических и социальных отношений
Университета банковского дела

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена анализу оценки финансово-экономической безопасности страховых компаний в современных условиях хозяйствования. Проанализированы показатели, характеризующие объемы, концентрацию страхового рынка в период 2014–2019 гг. Исследованы внутренние и внешние угрозы деятельности, с которыми сталкиваются страховые компании в процессе своей деятельности. Выделены основные причины низкой финансово-экономической безопасности страховых компаний в Украине. Проведен сравнительный анализ макроэкономических индикаторов развития страхового рынка (проникновение страхования, плотность страхования, уровень страховых выплат и др.) с их оптимальными значениями. Предложены основные направления повышения финансово-экономической безопасности страховых компаний Украины с акцентом на важность роли централизованного регулятора страхового рынка.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансовая безопасность, страхование, страховые компании, страховой рынок, угрозы финансовой безопасности.

Lytvyn Olena

Lishchyshyn Sofia

Educational and Scientific Institute of Economic and Social Relations
University of Banking

CURRENT STATE AND DIRECTIONS OF INCREASING FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF UKRAINIAN INSURANCE COMPANIES

Summary

The article is devoted to the analysis of the assessment of financial and economic security of insurance companies in modern business conditions. The indicators characterizing volumes and concentration of the insurance market in the period from 2014 till 2019 are analyzed. Internal and external threats of activity which insurance companies face during the activity are investigated. The main reasons for low financial and economic security of insurance companies in Ukraine are highlighted, including insufficient capitalization, non-compliance with basic standards, non-transparent ownership structure of insurers, and inseparability of the insurance market from the main insurance activities, which significantly reduces the financial stability of Ukrainian insurance companies. Positive indicators showed an increase in insurance reserves, but the increase in the share of reinsurance in foreign companies at this stage of development of the Ukrainian market is rather defined as a negative aspect in the activity. A comparative analysis of macroeconomic indicators of insurance market development (insurance penetration, insurance density, level of insurance payments, level of life insurance usage etc.) with their optimal values was conducted, after which a significant discrepancy with regulatory indicators was highlighted. In comparison with the indicators of the European market, significant deviations for the worse were identified, especially the lack of awareness of the population in the need to use insurance services, especially life insurance. The research work revealed insignificant improvements in the financial and economic security of insurance companies while reducing the number of insurance institutions themselves. The main directions for improving the financial and economic security of insurance companies in Ukraine were proposed, emphasizing the importance of the role of a centralized regulator of the insurance market, in particular, the need to create a public and transparent rating of insurance companies, use open current monitoring and bring the regulatory framework to European and international.

Keywords: economic security, financial security, insurance, insurance companies, insurance market, threats to financial security.